

HRVATSKA HODOČAŠĆA U AACHEN

Neven B u d a k

Povijest hrvatskih hodočašća, tog važnog oblika srednjovjekovnog mobiliteta, tek je u začecima. Ponešto podataka o njima donosi F. Šanjek,¹ dok se poneki mogu naći razbacani po raznim historiografskim priložima. Neki od budućih istraživača morati će uložiti mnogo truda da prikupe mnogobrojne vijesti o Hrvatima koji su odlazili na daleka sveta mjesta, poput redovnika koji je 1459. iz svog samostana krenuo u Carigrad, Jeruzalem i Betlehem, ostavivši o tome grafitni glagoljski zapis na Čokovcu. Kako sustavnog istraživanja nije bilo, moglo se i dogoditi da nam je promakao čitav jedan hodočasnički tok što je stoljećima tekao iz hrvatskih zemalja, poglavito iz Slavonije, do udaljenih njemačkih gradova u Porajnju.

Pažnju na tu nezamijećenu činjenicu skrenuo mi je posjet aachenskoj katedrali, u kojoj pored ostalih relikvija počivaju i kosti Karla Velikog u jednom od najljepših njemačkih relikvijara. Uz osnovno zdanje katedrale, sagrađeno za careva života, dograđena je u 14. st. tzv. Ugarska kapela, posvećena svetim kraljevima Stjepanu, Ladislavu i Emeriku. Sagrađio ju je, za potrebe brojnih hodočasnika, Ludovik Anžuvinać.

Potruga za porijeklom hodočasnika dovela me do nekoliko zanimljivih, mada malobrojnih podataka o Hrvatima koji su kroz stoljeća posjećivali njemačka svetišta.

Kako su hodočasnici u većini dolazili iz mađarskih krajeva, a i oni ostali bili su u Aachenu poznati kao Ugri, to su im u historiografiji, nakon njemačkih, pažnju prvi posvetili mađarski povjesničari. Prvi sustavni rad o njima objavila je u međuraću E. Thoemmes.² Porijeklo hodočašća tražila je u vezama stvorenim u vrijeme kolonizacije ugarskih zemalja, kada su u panonsku ravnicu došli doseljenici iz okolice Aachena i Liègea.³

Običaj hodočašćenja pripisivala je upravo njemačkim doseljenicima, a prve podatke o njima otkrivala u zapadnoj i istočnoj Ugarskoj, u krajevima u kojima su bili najgušće naseljeni.⁴

¹ F. Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, knj. 1, Zagreb 1988, 355—363. Od posebnih radova o hodočašćima valja spomenuti J. Kolanović, *Prilog povijesti šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku*, *Croatica christiana periodica* VI, 1982, 9, 13—36.

² E. Thoemmes, *Die Wahlfahrten der Ungarn an den Rhein*, Aachen 1937.

³ Isto, 23—26.

⁴ Isto, 20, 33. Prvi podatak o hodočašću iz Ugarske potječe iz 1307 (isto, 34—35).

Od domaćih historičara ovim se problemom jedini pozabavio Jože Stabej, čija je temeljita rasprava nakon slovenskog izvornika objavljena i u njemačkom prijevodu.⁵ Stabejova radnja pripremljena je na dobrom poznavanju literature, te pruža dosada najcjelovitiji pregled poznatih izvora, no vrijednost joj donekle umanjuje pokušaj autora da sve Slavene koje izvori spominju izjednači upravo sa Slovencima. Tako npr, bez iznošenja ikakovih argumenata, »Slavoniju« jedne rukopisne aachenske kronike iz 15. st. (a ne 14. st, kako to navodi Stabej) smatra Slovenijom, što je u najmanju ruku dvojbeno.⁶ Da su hodočasnici velikim dijelom bili upravo Hrvati i Slavonci, potvrđuje jedan pisac iz 17. st, koji među njima raspoznaje Austrijance, Hrvate, Dalmatince i Ugure koji su dolazili iz zemlje omeđene Dravom, Savom i Dunavom.⁷ Slično postupaju i kada Panoniju i Ilirik proglašava Slovenijom.⁸

Pouzđano je, ipak, da je slovensko učešće u hodočašću bilo veliko. Izvori izrijeckom spominju Slovence,⁹ a sačuvan je i priručnik za Nijemce koji se susreću s ugarskim hodočasnicima, u kojemu se slavenski tekstualni dio donosi u slovenskom prekomurskom dijalektu, otkrivajući tako da je među Ugrima bilo ponajmanje Mađara.¹⁰ Napokon, glavno svjedočanstvo o slovenskom učešću u hodočašćima je oltar posvećen četvorici doktora (Jeronimu, Augustinu, Grguru i Ambroziju) i slavenskim apostolima, podignut u aachenskoj katedrali. Oltar, posvećen 1495, darovali su gradovi Ljubljana i Kranj, a postojao je do 1734.¹¹

Kako je već ustanovila E. Thoemmes, hodočašća su prema Aachenu i zapadnoj Njemačkoj započela iz onih dijelova Ugarske kojima je pečat davalo njemačko stanovništvo. Prva vijest o tome potječe iz 1221, kada je

⁵ J. Stabej, *Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje*, Razprave SAZU VI, 1965; *Die alten Wallfahrten der Slowenen an den Rhein*, *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins* (dalje: ZAGV) 78, 1966—67, 97—160 (služio sam se njemačkim izdanjem koje mi je bilo dostupno u vrijeme pripreme članka, pa prema njemu i citiram).

⁶ Isto, 105. Radi se o *Vita Caroli Magni* (Stadtarchiv Aachen, Handschrift 173). Tamo na str. 228 stoji da na Karlov grob dolaze hodočasnici »ex hungaria, slauonia, austria, bauaria, bohemia, polonia, saxoniam...«, iz čega je ispravnije zaključiti da je riječ o Slavoniji, a ne o Sloveniji.

⁷ J. Polius, *Exegeticum Historicum Sanctae Annae*, Köln 1640, 291 (»Hungari tribus fluviis Drauo, Sauo et Istro vallati«).

⁸ Johannes Sleidanus, *De statu religionis et rei publicae Commentarii*, Straßbourg 1556, piše o hodočasnicima iz Panonije i Ilirika (prema: Stabej, 105). Pošto je nedvojbeno da se pojam »Windischland« odnosio podjednako na slovenske zemlje kao i na Slavoniju (slavonska se krajina u 16. st. nazivala Windische Granitz), to je nemoguće u izvorima jasno razdvojiti Slovence od Slavonaca (jedni i drugi su za Nijemce »Windische«). Zbog toga u tekstu koristim naziv »Slaveni« kao oznaku za jedne i druge.

⁹ C. A. Thulden, *Historiae nostri temporis*, 1. III, Köln 1659, potvrđuje da se među Ugrima nalaze Kranjci, Koruškanci i Hrvati (Stabej, 105).

¹⁰ Joannes Georg Feystritzer, *Alt-Wenden oder Ungern Ordnungs Büchlein* (prema Thoemmes, n. dj. 104—108; Stabej, n. dj., 123). Feystritzer kaže da su Ugri oni koji dolaze iz istočnih strana Kranjske, Koruške i Štajerske, od Mletačkog zaljeva i turske granice, te su i tu neosporno mišljeni i Hrvati.

¹¹ H. Schiffers, *Kulturgeschichte der aachener Heiligtumsfahrt*, Köln 1930, 49; O. Gatzweiler, *Liturgische Handschriften des Aachener Münsterstifts*, *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins* 46, 1924, 180.

hodočašćenje već bilo uvriježeni običaj.¹² U 14. st. vijesti su brojnije, a odlazak u Aachen spominje se kao oblik pokajanja na sudu.¹³ Vjernici iz Ugarske, Češke i Poljske dolazili su u tako velikim brojevima, da se ukazala potreba za određenim ograničenjima. Godine 1320. posljednji se puta spominje godišnje pokazivanje relikvija, nakon čega je uveden običaj da se one iznose pred vjernike svakih sedam godina.¹⁴

Koliko su veze Ugarske i Porajnja bile intenzivne, svjedoče i podaci o Ugrima u Aachenu u 13. i 14. st. Tako se već 1215. spominje aachenski vječnik Heinricus Hunkarus,¹⁵ a nedaleko od tog grada poklonjena su u 13. st. komendi njemačkog viteškog reda u Siersdorfu kraj Aldenhovena sela Ungarshausen i Schleiden.¹⁶ Također u blizini, u gradiću Nideggenu, spominje se, istina tek u 15. st. toponim Croatienhof.¹⁷ Početkom 15. st. u radovima na aachenskoj katedrali sudjeluje i Johannes de Hongaria, klesar.¹⁸

Dobre veze Anžuvina i njemačkih trgovaca sjevernog Porajnja odrazile su se u potpunosti u povlasticama što ih je 1350. u ime odsutnog vladara trgovcima Kölna, Huya i drugih mjesta uz Rajnu dodijelio herceg Stjepan, a po uzoru na privilegije praških trgovaca.¹⁹ 1369. slične je povlastice trgovcima iz Aachena dao Ludovik.²⁰ U trgovinskim su tokovima između Porajnja i Jadrana sudjelovali i slovenski seljaci koji su prevozili robu od Trsta do Kölna.²¹

Hodočašćenje u Aachen bilo je dakle popraćeno i gospodarskim vezama, a osim toga, niti za hodočasnike nije nekadašnja prijestolnica Karla Velikog bila jedini cilj. Vjersko središte Evrope sjeverno od Alpa bio je zapravo Köln, prozvan Jeruzalemom sjevera, sa znamenitom relikvijom sveta Tri kralja u katedrali. Pored toga, u samostanu sv. Marije Magdalene čuvala se Isusova haljina što je u 13. st. donešena iz Ugarske.²² U samom Aachenu čuvale su se relikvije Karla Velikog, ali su daleko popularnije bile one u Marijinu relikvijaru: Marijina haljina, Isusove pelene, platno u koje je bio umotan leš Ivana Krstitelja i Isusova perisoma.²³ U obližnjem Dürenu

¹² Te su godine u Aachen otišli neki ugarski plemići, ali su po nalogu kralja Andrije usput posjetili i njegovu kćerku sv. Elizabetu u Marburgu (S. Beissel, *Die Aachenfahrt, Freiburg in Breisgau*, 1902, 86). Vidi i Schiffers, n. dj., 50.

¹³ Isto. H. Savelsberg, *Bericht über die Hauptversammlung 1926*, ZAGV 48—49, 1926—27, 297.

¹⁴ Beissel, n. dj., 73.

¹⁵ E. Texchmann, *Das älteste aachener Totenbuch*, ZAGV 38, 1916, 59, 209.

¹⁶ H. Savelsberg, *Bericht über die Hauptversammlung 1927*, ZAGV 48—49, 1926—27, 322.

¹⁷ N. Budak, *Jedan nepoznati hrvatski toponim u zapadnoj Njemačkoj*.

¹⁸ W. Mummenhof, *Eine Berechnung des aachener Münsters aus der Zeit der Errichtung des gotischen Chores (1400—1401)*, ZAGV 44, 1922, 88.

¹⁹ B. Kuske, *Quellen zur Geschichte der kölnen Handels und Verkehrs im Mittelalter*, Bd. I, Bonn 1923, 32; T. J. Lacomblet, *Urkundenbuch für die Geschichte Niederrheins*, Bd. III, Düsseldorf 1853, 390—391.

²⁰ R. A. Peltzer, *Ein Handelsprivileg des Königs Ludwig I. von Ungarn für Aachen (1369, März 2)*, ZAGV 28, 1906, 450—454.

²¹ Stabej, d. dj., 107.

²² Beissel, n. dj., 92.

²³ F. Mies, *Die Aachenfahrt, Jahresbericht des Kölnischen Geschichtsvereins 4*, 1911; *Pilgerführer für die Heiligtumsfahrt zu Aachen*, Aachen 1909, 9—17.

mogle su se razgledati relikvije sv. Ane, ukradene u 15 st. iz Mainza.²⁴ Ponudu su upotpunjavala svetišta u Corneliemünsteru i Trieru, gradu kojemu je Isusove haljine darovala još Helena, majka cara Konstantina Velikog.

Za hodočašća se napokon počeo zanimati i ugarski dvor. Godine 1357. otputala se u Aachen kraljica Elizabeta u pratnji 700 konjanika.²⁵ Putovanje njegove žene potaklo je Ludovika da pokaže više brige za svoje podanike u dalekom svetištu, pa je ubrzo dao podići tzv. Ugarsku kapelu, najreprezentativniju kapelu aachenske katedrale. Gradnja je bila dovršena prije 1366, što se može razabrati iz dvije povlastice pape Urbana V. Dodijeljena su joj dva ugarska kapelana, ali je zbog udaljenosti od budimskog dvora bila stavljena pod ugarsku upravu.²⁶

Ludovik je kapelu bogato obdario (najveći je dio inventara sačuvan i izložen u katedralnom muzeju u Aachenu), smjestivši u nju, pored ostalog, i relikvije Stjepana, Ladislava i Emerika.²⁷ Od tog vremena i vijesti o ugarskim hodočasnicima postaju brojnije i redovitije.

Put što su ga slijedili započinjao je u Beču, kamo su se slijevale ceste iz Mađarske, Slavonije i slovenskih zemalja, odakle se nastavljalno za Salzburg. Slijedeće su postaje bile u Passauu, Regensburgu, Ulmu i Würzburgu. Potom su se putnici mogli odlučiti za Frankfurt ili Mainz, odakle bi pješice ili rijekom nastavljali za Andernach i Köln. U Kölnu je za brojne »Ugre« bila podignuta Ugarska kuća u Ipperwaldu u kojoj bi našli smještaj i dobru okrijepu nakon duga puta.²⁸ Tamo bi im kroz više od mjesec dana bila pripremana večera, a tjedan dana dobivali bi i doručak. Obrok se sastojao od komada kruha, zdjelice graha, komada slanine, dva vrča piva i mjerice vina. Za post bi hodočasnici dobivali kruh, ribu prženu u ulju s maslacom i hollandski sir.²⁹

Sličnu dobru podvorbu imali su hodočasnici i u Aachenu. Gradskim je statutom bilo određeno da dvojica aachenskih sudaca moraju osobno davoriti Ugre, Slavonce i Čehe za vrijeme ručka u St. Mathiashof 11. srpnja.³⁰ Veliku su brigu građani Aachena iskazivali i prema bolesnima: jedna je slavenska žena, oboljela u vrijeme hodočašća, liječena pivom, šećerom, medom i trešnjama.³¹

Hospicij za hodočasnike nalazio se i u obližnjem Andernachu, gdje je u župnoj crkvi sačuvan i tzv. Ugarski križ što su ga sa sobom nosili hodo-

²⁴ E. Gatz, St. Anna in Düren, Mönchengladbach 1972.

²⁵ Savelsberg (1926), n. dj., 297.

²⁶ Savelsberg (1926), n. dj., 298.

²⁷ Schiffers, n. dj., 51. U kapeli se nalazio natpis (vjerojatno do građevinskih zahvata u 18. st.) što je govorio o podizanju kapele i o tome da je bila posvećena bl. Mariji, sv. Ani, sv. Stjepanu Kralju, sv. Emeriku (za koga se u natpisu naglašavalo da je bio »dux Sclavoniae«), sv. Ladislavu, sv. Henriku Caru, sv. Kunigundi i drugim svetim ugarskim kraljevima. K. F. Mayer, Die aachener Heiligtumsfahrt (rukopis 1769—1785), Stadtarchiv Aachen, Hs 261.

²⁸ W. Brüning, Die Monatsversammlungen des Aachener Geschichtsvereins im Winterhalbjahre 1908/09, ZAGV 31, 1909, 217. U arhivu u Würzburgu čuva se karta dionice hodočasničkog puta u okolini Mainza, nastala u 17. st., s natpisom »Hungarische Walfahrt« i slikama sedmorice hodočasnika sa šatorima. E. Thyssen, Die Heiligtumsfahrt-Ausstellung 1909, ZAGV 32, 1910, 276—277.

²⁹ Stabej, n. dj., 127, 144—145.

³⁰ H. Wirtz, Die städtische Gerichtsbarkeit in der Reichsstadt Aachen, ZAGV 43, 1922, 111.

³¹ Stabej, n. dj., 126.

časnici. God. 1623/24. u knjizi evidencije hodočasnika u Andernachu ubilježeni su »Krobatische Pilger« koji putuju za Aachen.³²

Brojčani podaci koji govore o intenzitetu hodočašća potječu tek iz 15. st. Prvi veliki posjet Aachenu zabilježen je 1453, kada je u grad došlo toliko Slavena i Mađara, da su gradske vlasti morale zatvoriti vrata i ostaviti ih radi sigurnosti izvan zidina.³³ Već tada postojala je praksa da se svakoj naciji relikvije pokazuju na drugom mjestu u gradu, kako bi se izbjegle velike gužve. Slavenima su pokazivane na malom crkvenom trgu (pred ulazom u katedralu).³⁴

1468. zabilježeno je prisustvo Ugra i Slavena u Nürnbergu, a sedam godina kasnije pokazivane su relikvije sv. Tri Kralja pred Friedrichom III i mnogim Ugrima, Česima i Austrijancima u Kölnu. 1489. nürnbergska kronika javlja da je kroz grad prošlo 600 Ugra i Slavena na putu za Aachen, a nešto kasnije pojavila se još jedna grupa od njih 200. Pokazane su im relikvije čije je značenje tumačeno na latinskom i njemačkom, a dvojica svećenika prevodila su na mađarski i slavenski. U Kölnu se 1524. zateklo 2000—3000 Ugra, Čeha, Austrijanaca i drugih.³⁵ Iz te je godine sačuvan popis jedne hodočasničke grupe u knjizi bratovštine sv. Marije u Trieru, ali su pri tom zapisana samo imena, bez porijekla, pa ne možemo ništa zaključiti o zemlji iz koje su došli.³⁶

Zbog turskih ratova i osvajanja većeg dijela Ugarske i Slavonije, sve je manje ljudi iz tih krajeva odlazilo u Njemačku, a pogotovo je opao udio Mađara. Još 1517. mogao je Antonio de Beatis zabilježiti da više hodočasnika dolazi iz ugarskih zemalja u Aachen no u Rim koji im je mnogo bliži.³⁷ U toku stoljeća stanje se izmijenilo i broj posjetilaca se smanjio. 1573. samo je 160 ugarskih hodočasnika boravilo u hospiciju Ipperwald, glavnom kölnskom hodočasničkom svratištu. Na idućem je hodočašću zabilježeno 200 Ugra u Kölnu, a 1587. u Ipperwaldu ih je, među 10.000 hodočasnika, bilo samo 150. Tek od sredine 17. st. biti će ih ponovo više, ali sa sve manjim udjelom Mađara.³⁸ Iz tog je vremena sačuvan i opis izgleda ugarskih hodočasnika, popraćen slikom, u rukopisu Aernota von Buchela (Arnaldus Buchelius, 1565—1641).³⁹

Tijekom druge polovice 17. st. broj hodočasnika ponovo raste, da bi ih 1657. u Kölnu bilo 250 (u Aachenu 160), a 1664. 600 (450). Do kraja stoljeća redovito se svakih sedam godina bilježi njihovo prisustvo duž hodočasnič-

³² Stabej, n. dj., 118, 128.

³³ Aachener Chronik, Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein 17, Köln 1866, 13: »1453. in der heiligdumszfarrrt kamen so vill Windischen und Ungaren dasz ich vernohmen, dan zu der zeit brachten sey mehr dan 150 wax kertzen.«

³⁴ Stabej, n. dj., 124.

³⁵ Stabej, n. dj., 124—126. Schiffers, n. dj., 50.

³⁶ Thoemmes, n. dj., 44, 62.

³⁷ Schiffers, n. dj., 49.

³⁸ Schiffers, n. dj., 49—50. Stabej, n. dj., 126—129.

³⁹ »Venerant ad id spectaculum multi Hungari, et vicinis Illyriae regionibus peregrini utriusque sexus; mulierum habitus erat vilis, ex panno ocrei coloris et fusc, capita obnupto lino rudi, hac qua vides forma.« Stabej, n. dj., 122 (rukopis se čuva u sveučilišnoj biblioteci u Utrechtu). I u spomenutoj Feystrizovoj knjizi nalazi se slika »ugarskog« hodočasnika.

kog puta. No, u 18. st. broj im ponovo opada, a zbog toga i prilozi kojima je održavana kapela u Aachenu.⁴⁰

Ruševno stanje u kojemu je bila kapela u 18. st. ponukalo je hrvatskog bana i guvernera Belgije, Karla Batthyanyja, da staru Ludovikovu kapelu poruši i dade izgraditi sasvim novu. Gradnja je dovršena, uz dopuštenje carice Marije Terezije, god. 1775, a u kapeli i danas stoji natpis u kojemu se spominje hrvatski ban Batthyany.⁴¹

Najmarkantniji ukras kapele bili su mnogobrojni lanci izloženi uz glavni oltar, zavjetni darovi onih koji su se uspjeli izbaviti iz turskog ropstva. Visjeli su u kapeli sve do 1786., kada su uklonjeni i izgubljeni.⁴²

U sklopu prosvjetiteljskih reformi kojima je nastojao osuvremeniti svoju državu, Josip II je 1776. zabranio hodočašća u Aachen. U naredbi je stajalo da je u Aachen pod ugarskim imenom odlazila slavenska (windische) nacija, što rječito govori o pretežnom porijeklu hodočasnika.⁴³ Višestoljetna navika ipak se nije mogla tako jednostavno prekinuti, pa su pojedinci, usprkos zabrani, i dalje odlazili posjetiti sveta mjesta u Njemačkoj. Tako je još 1855. zabilježio bonski profesor teologije H. J. Floß da se na Rajni mogu susresti Slavonci i Mađari koji po tradiciji bar jednom u životu moraju vidjeti Köln.⁴⁴

Na temelju dosada poznatih podataka moguće je ustvrditi da je put za Köln i Aachen zauzimao istaknuto mjesto u hodočašćima iz hrvatskih zemalja, poglavito iz Slavonije i sjeverne Hrvatske. Budućim će istraživanjima biti zadatak potražiti tragove o hodočasniciima u domaćim vrelima i tako možebitno potvrditi dosadašnje spoznaje, ili ih dapače proširiti.

⁴⁰ Stabej, n. dj., 129—131. Među posjetiteljima aachenske kapele bilo je mnogo onih koji su došli ispuniti zavjet nakon oslobođanja iz turskog ropstva. U jednoj knjižici objavljenoj 1664. (J. von Verß, Heiligtumsbüchlein) tiskana je i neka molitva protiv Turaka (Schiffers, n. dj., 53, bilj. 1). Do knjižice nisam uspio doći, ali bi svakako bilo zanimljivo provjeriti ima li ova molitva kakove veze s našom protuturskom književnošću.

⁴¹ Meyer, n. dj., 23. F. Mies, Die Aachenfahrt, Jahresbericht des Kölnischen Geschichtvereins 4, 1911.

⁴² D. Kessel, Gnadenbild unserer Lieben Frau in der Stiftskirche zu Aachen, Aachen 1878, 82, bilj. 1.

⁴³ Već od 16. st. među hodočasniciima prevladavali su Slaveni. Kölnski je vječnik Herrman Weinsberg zabilježio u svojoj kronici da su 1594. među ugarskim hodočasniciima samo dvojica bili doista Mađari. Stabej, n. dj., 103.

⁴⁴ Schiffers, n. dj., 54.

Zusammenfassung

KROATISCHE WALLFAHRTEN NACH AACHEN

Neven Budak

Die Wallfahrten der Kroaten bis in den entferntesten Westen des heutigen Deutschland sind ein fast unbekanntes Phänomen in der einheimischen Historiographie. Obwohl in den Archiven Aachens, Kölns und Düsseldorfs wenige Angaben erhalten sind, ist es dennoch in einem bestimmten Maß möglich, Richtung und Häufigkeit der Wallfahrten zu rekonstruieren, die aus dem heutigen Kroatien, und zwar in der Hauptsache aus dem Gebiet zwischen Drau und Save, hin zu den berühmten Wallfahrtsorten in Köln und Aachen und ihrer Umgebung stattfanden. Die ersten Erwähnungen von Wallfahrern aus Ungarn, zu denen zweifellos auch Kroaten zu zählen sind, stammen aus dem 13. Jh., aber sie sind häufiger, nachdem König Ludwig 1366 bei dem Dom von Aachen eine ungarische Kapelle errichtete. Die Wallfahrten waren oft auch von Handelsbeziehungen und Missionen dieser Art begleitet, aber um dies genau festzulegen, sind noch zusätzliche Untersuchungen durchzuführen. Der Weg führte die Wallfahrer über Salzburg nach Passau, Regensburg, Ulm und Würzburg, und dann über Frankfurt oder Mainz nach Köln. Am Weg gab es gut organisierte Raststätten mit Gasthäusern, und so gab es auch in Köln ein Ungarisches Haus. Obwohl die Wallfahrer in den Quellen am häufigsten unter den Namen Ungarn und Windische Erwähnung finden, ist aus den erhaltenen Daten und Angaben klar, daß sie meist Slawen waren, und zwar gerade Kroaten (die zweite große Gruppe waren Slowenen). Die Zahl der Wallfahrer sank im Lauf des 16. und 17. Jahrhunderts wegen der Türkenkriege und der allgemeinen Krise, steigt aber im 18. Jahrhundert wieder an, als unter den Wallfahrern hauptsächlich Slawen sind. Der kroatische Banus Karlo Batthyany errichtete 1775 eine neue Ungarische Kapelle an der Stelle der mittelalterlichen, aber schon ein Jahr darauf untersagte Joseph II. Wallfahrten nach Aachen. Dennoch konnte man noch im Lauf des 19. Jahrhunderts an den Ufern des Rheins Kroaten und Ungarn antreffen, die in Achtung der alten Tradition, wenigstens einmal im Leben die heiligen Stätten am Rhein besuchen wollten.

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

RADOVI 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb